

KS. BP WINCENTY URBAN

KSIĘGOZBIÓR KS. SEBASTIANA SCHLEUPNERA W BIBLIOTECE KAPITULNEJ WE WROCŁAWIU

I

Poteźny prąd reformacji, który wstrząsnął życiem Kościoła katolickiego w XVI wieku i przyczynił się do potargania jedności kościelnej w Europie, rozlał się szerokim korytem na niwach wrocławskiego biskupstwa¹. Gdy wrocławski biskup Kasper z Łagów (1532—1574) obejmował rządy w diecezji, przeważał wtedy na Śląsku protestantyzm, zwłaszcza na Środkowym i Dolnym Śląsku. Katolickie parafie utrzymały się jeszcze w tych okręgach, które podlegały biskupowi jako feudalnemu suwerenowi, kapitułom lub klasztorom, ale nawet i w tych ośrodkach wprowadzono protestantyzm głównie przy pośrednictwie szlachty lub odpadłych duchownych katolickich². Za następnego biskupa, mianowicie Marcina Gerstmannna (1574—1585), kiedy obejmował on rządy, protestantyzm należał do panującego wyznania w diecezji wrocławskiej³.

W ówczesnych księgozbiorach parafialnych znajdowały się dość często protestanckie książki, którymi się interesowali duchowni i czytali je, a równocześnie nie zawsze starali się o katolicką literaturę, aby przeciwstawić się jej wartościom protestanckim kierunkom.

Nie lepiej przedstawiał się ten stan z punktu widzenia katolickiego w diecezji wrocławskiej również i na początku XVII wieku. Wśród ludu, mieszczaństwa i szlachty wyznanie protestanckie

¹ Por. J. Soffner, *Geschichte der Reformation in Schlesien*, Breslau 1887; Fr. Spelt, *Geschichte des Bistums*, Breslau 1929, s. 54.

² K. Eigelbert, *Kaspar von Logau. Bischof von Breslau (1562—1572)*, Breslau 1926, s. 76.

³ J. Juignitz, *Martin von Gerstmann, Bischof von Breslau*, Breslau 1898, s. 128.

było prawie panujące. Jedynie katedra wrocławska z jej instytucjami, kolegiaty, klasztory i pojedyncze parafie katolickie na duchownych posiadłościach leżące trwały jako oazy wśród wyznawców protestanckich. Przy istniejących kościołach katolickich pracujący proboszczowie budzili niejednokrotnie wątpliwości co do ważności ich święceń, nie zawsze przestrzegali prawo celibatu. Niekiedy odprawiali mszę św. w języku niemieckim, czasem w duchu protestanckiej liturgii. Protestanckie postylle znajdowały się ogólnie w użytku duchownych⁴.

Na tym niezbyt pocieszającym tle występuje postać Sebastiana Schleupnera, kanonika wrocławskiego, którego księgozbiorowi chcemy poświęcić parę uwag. Rodzi się teraz pytanie, czy i dlaczego księgozbiór ten zasługuje na opracowanie? Odpowiedź na postawione pytanie wypadnie niewątpliwie twierdząco. Wszak książka jest wytworem ludzkiej kultury, a dowodem zrozumienia kulturalnych potrzeb jest czytelnictwo. Księgozbiór Schleupnera jest świadectwem ówczesnych zainteresowań a równocześnie wyrazem usiłowania dania odpowiedzi na rodzące się problemy.

Postacią Schleupnera zajmowali się już niejednokrotnie historycy. Najwcześniej i najwięcej rzucił na nie światła zasłużony na terenie Nysy bibliofil⁵, Jan Feliks Ambroży Pedewitz, autor historii i parafii św. Jakuba, napisanej w 1698 roku⁶, w której podał też wzmiankę o wykształceniu i księgozbiorze Schleupnera⁷. W roku 1888 wyszła specjalna monografia pióra ks. Jana Soffnera, dziekana i proboszcza Ołtarzyna na temat Schleupnera, poświęcona dwudziestopięcioletniemu jubileuszowi kapłaństwa księdza biskupa Hermana Gleicha (30 IX 1888), sufragana wrocławskiego⁸. W monografii tej mamy oprócz życiorysu Schleupnera omówienie jego dzieł. Schleupner pisał ze szczególniejszym zamiłowaniem o Eucharystii. Soffner wyraził się w przedmowie do monografii, że Schleupner był przez szereg lat (1544—1572) „ozdobą jednym z najdzielniejszych członków kapituły katedralnej we Wrocławiu”.

⁴ J. Jungnitz, *Sebastian von Rostock, Bischof von Breslau*, Breslau 1891, s. 42—43.

⁵ Por. W. Urban, *Jan Feliks Ambroży Pedewitz nyski bibliofil XVII wieku*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, III (1956), z. 2, s. 241—260.

⁶ J. F. Pedewitz, *Historia Ecclesiastica Ecclesiae Parochialis s. Jacobi Nissae*, Neisse 1905 (herausgegeben. B. Ruffert).

⁷ J. F. Pedewitz, op. cit., s. 69—70: *Iste fuit vir doctus, ego manus-krypt o biskupach wrocławskich przechowywał się cum aliis vultis libris, qui ipsius fuerant w bibliotece kościelnej.*

⁸ J. Soffner, *Sebastian Schleupner, Domherr und Predter zu Breslau, gest. 1572*, Breslau 1888.

Krótki życiorys Schleupnera skreślił również Gustaw Bauch⁹. Wspominał często o nim Kurt Engelbert w monografii o biskupie Kasprze z Łagów¹⁰. Herman Hoffmann w historii wrocławskiego alumnatu¹¹, Ryszard Völkel¹², ostatnio August Müller¹³, Gerhard Zimmermann¹⁴.

Sebastian Schleupner powitał świat we Wrocławiu, gdzie jego ojciec pracował jako złotnik. Matka pochodziła z domu Lamprecht i była siostrą wrocławskiego kanonika Mateusza Lamprechta. Schleupner rozpoczął swe studia na uniwersytecie krakowskim. Immatrykulacja jego odbyła się w 1541 roku. Po rezygnacji Jana Trislera otrzymał wrocławską kanonię (30 VIII 1544). Studia krakowskie uwieńczył zdobyciem stopnia magistra sztuk wyzwolonych¹⁵. Dalsze studia przerwał w Krakowie z powodu wybuchu zarazy i w 1547 r. powędrował aż do Wiednia¹⁶, aby w stolicy habsburskiej kontynuować studia teologiczne, które zakończył rzeczywiście doktoratem z teologii. Promocja jego odbyła się w okresie między 1 września 1550 r., kiedy to przesłał kapitule pozdrowienia jako magister, a 30 VIII 1552 r., gdyż na posiedzeniu kapituły zaznaczono przy nim *sacrae theologiae doctor*¹⁷.

Następnie widzimy Schleupnera jako katedralnego kaznodzieję w 1554 r. W latach 1555 do 1557 duszpasterzował jako proboszcz przy kościele św. Jakuba w Nysie, będąc też kanonikiem nyskiej kolegiaty. W 1564 r. występuje jako biskup oficjał we Wrocławiu, w 1569 r., jako katedralny kantor¹⁸ (po śmierci Adama Monta-

⁹ G. Bauch, *Schlesien und die Universität Krakau im XV. und XVI. Jahrhundert*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens”, 41 (1907) 163.

¹⁰ Engelbert, op. cit.

¹¹ H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats*, Breslau 1935.

¹² R. Völkel, *Die persönliche Zusammensetzung des Neisser Kollegiatkapitels während seiner Residenz in der Altstadt Neisse 1477—1650 an der Kollegiatkirche ss. Johannes Ev. und Nikolaus*. W: 42. Bericht des Wissenschaftlichen Gesellschaft Philomathie in Neisse 1938, Neisse 1938.

¹³ A. Müller, *Die Pfarrer von Neisse, ein Beitrag zur schlesischen Presbyterologie*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, 14 (1956).

¹⁴ G. Zimmermann, *Das Breslauer Domkapitel im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation (1500—1600)*, Weimar 1938.

¹⁵ Soffner, *Sebastian Schleupner*, s. 1. *artium bonarum studii Cracoviensis magister*.

¹⁶ Wuj Schleupnera, kanonik Mateusz Lamprecht, w specjalnym liście (13 VI 1547) do biskupa wiedeńskiego Fryderyka Nausea polecał go jego poparciu i opiece jako *adolescentem probum ac bonarum litterarum studiosum*, Soffner, s. 1.

¹⁷ Soffner, s. 9.

¹⁸ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (skrót-AAW), III d. 49.

nusa) i prepozyt przy kolegiacie św. Krzyża we Wrocławiu. Schleupner był też kanonikiem w Raciborzu i Ołomuńcu. Schleupner pożegnał świat 30 czerwca 1572 r.¹⁹

Do ważniejszych jego pism należą następujące dzieła:

1. *De catholico usu communionis eucharisticae. Item de oblatione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, aliquot sanctorum Patrum veteris Ecclesiae testimonia.* Nissae 1557 (Joannes Cruciger).

2. *Ein kurzer und wahrhafter Bericht von dem Hochwürdigsten Sacrament, aus dem christlichen Catechismo vornemlich gezogen, welcher im Namen und auf Befelich der jetzt glücklich regierenden Röm. Kay. auch zu Hungern und Behem stc. König. Ma. unsers Allergnädigsten Herrn, im Jahre 1554 in Druck Lateinisch ausgegangen, und in allen Schulen ihrer Ma. Landen der Jugent vorzulesen ernstlich ist befohlen werden.* Gedruckt zur Neyss. durch Johan. Creutziger. Anno 1560.

3. *Ein Sermon und treuliche Vormannung zu christlicher Euigkeit in Entpfahrung des heil. Sacraments, und grundlicher Bericht, was von der Einen Gestalt christlich zu halten sei.* (1561).

4. *Oratio habita ad catholicum Clerum in synodo, quae celebrabatur in cathedrali Ecclesia Vratislav. Anno 1563. V Id. Maii. Authore Sebastiano Sleupnero...* Nissae 1563 (Johannes Cruciger).

5. *Ein Leichpredigt, in Exequiis des Allerdurchlauchtigsten, Grossmechtigsten Keysers Ferdinandi...* Neyss 1564.

6. *Christliche Vormannung, und ganz treue Warnung, weil des Durchleuchtigen, Hochgebornen Fürsten und Herrn Georgen Herzogen zu Sachsen,* Neyss 1565.

II

Zachowany księgozbiór Schleupnera w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu liczy 133 dzieł. Pod względem ilościowym nie jest to więc zbiór liczny. Szereg dzieł zapisał Schleupner bibliotece Seminarium Duchownego w Nysie. Niemniej jednak pod względem treściowym jest to zbiór dość ciekawy, ilustrujący zainteresowania ówczesne, prądy, środki zaradcze na potrzeby czasu. Pod względem zawartości treściowej przedstawia się on następująco.

¹⁹ AAW., IV d. 1, fol. 103. Schleupner używał w łacińskim języku brzmienia swego nazwiska — Sleupner, por. Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu, sygn. 42 n. *Annotationes quaedam collectae in studio Cracoviensi in officia Ciceronis anno 1542 per me Sebastianum Sleupner.*

Najslabiej zaopatrzony jest dział egzemplarzy Pisma św., bo poza *Epistolae Divi Pauli Apostoli cum triplici editione ad veritatem graecam* (Venetiis 1533) nie zachował się żaden inny egzemplarz Pisma św. Zainteresowania Schleupnera zaznaczały się więcej w dziedzinie dogmatyczno-polemicznej i kaznodziejskiej i dlatego poprzestały na skromniutkim zbiorze skrypturystycznym. Zupełnie inaczej wygląda już zasób książek z zakresu egzegezy Pisma św. W okresie dość silnych ataków na źródła objawienia ze strony protestantów trudno było obejść się bez znajomości głębszej katolickiej egzegezy. Jako wprowadzenie do tej dziedziny w księgozbiornie Schleupnera może służyć Andrzeja Althamera, *Sylva biblicorum nominum, qua virorum, mulierum, populorum, avitatum, montium, fluviorum et eiusmodi locorum propria vocabula, quorum in Sacris Bibliis mentio explicantur*. Dzieło to wyszło spod prasy drukarskiej w Norymberdze u Fryderyka Peypusa, nakładem Leonarda a Quercu w 1530 r. Schleupner posiadał to dzieło już w r. 1548 jak wskazuje na to zapiska proveniencyjna: *Sum Sebastiani Sleupner mgri et canonici Wratislaviensis*. Następnie przeszło ono do zbiorów bibliotecznych Seminarium Duchownego w Nysie (Seminarium Nissensis), a w 1681 r. powiększyła zbiory Biblioteki Parafialnej św. Jakuba w Nysie (Bibliothecae Parochialis Ecclesiae s. Jacobi Nissae) dzięki zapobiegliwemu bibliofilowi ks. Janowi Feliksowi Ambrożemu Pedewitzowi († 1705 r.).

W okresie rozwijającego się protestantyzmu bardzo żywo dyskutowano na temat czytania Pisma św. w języku narodowym. W księgozbiornie Schleupnera znajduje się z tej dziedziny książka, której układ przeprowadzony jest w formie dysputy między Aleksandrem Alesiussem, Szkotem a Janem Cochlaeusem, Niemcem pt. *An expediat laicis legere Novi Testamenti libros lingua vernacula*. Skierowana jest ona do Jakuba V króla szkockiego, drukowana w Dreźnie i Miśni w 1533 r. Wspomniany Cochlaeus (umarł we Wrocławiu 11 I 1552) znał dobrze nadodrzańską stolicę, tutaj zapoznał się ze Schleupnerem. Był członkiem kapituły katedralnej we Wrocławiu, Ołomuńcu, Frankfurcie n. M., Moguncji, Miśni, Eichstädt, Erfurcie²⁰. Życie swoje poświęcił obronie nauki Kościoła katolickiego. Jego duch polemiczno-apologetyczny odpowiadał umysłowości Schleupnera. W omawianym księgozbiornie zna-

²⁰ Por. K. Otto, *Johannes Cochlaeus der Humanist*, Breslau 1874; M. Spahn, *Johannes Cochläus*, Breslau 1898; H. Jedin, *Des Johannes Cochlaeus Streitschrift de libero arbitrio hominis (1525). Ein Beitrag zur Geschichte der vortridentinischen katholischen Theologie*, Breslau 1927; G. Zimmermann, op. cit.

lazły się też *Quaestiones in Evangelia* Antoniego Betontinusa wydane we Wenecji 1559 r. u Jana Marii Bonellusa. Zachowały się również w zbiorze *Psalmi Davidis Regis et Vatis inclyti... latinis versibus expressi*, wydane w Antwerpii 1559 r., pióra Marka Antoniego Flaminiusa i Franciszka Spinuli. Flaminius był to zasłużony egzegeta psalmów, humanista i poeta, skłaniający się jednak początkowo ku nowatorstwu, ale dobroczynny wpływ i towarzystwo z Reginaldem Pole uchroniło go przed odstępstwem ²¹.

Zachowały się też w księgozbiornie Schleupnera komentarze do ewangelii św. Łukasza, Jana i Apokalipsy w opracowaniu Franciszka Lamberta Galla, dalej *Gregoriana super novum testamentum ex operibus beati Gregorii* zebrane przez Adulfa, wydane w Strasburgu 1516 r. Znalazły też tu swoje miejsce wydane w Dylindze 1564 r. u Sebalda Mayera *Commentationes in Genesim doctae, utiles et lectu iucundae* Wilhelma Hamera. Uzyskał gościnę Henryk Helm z saksońskiej prowincji franciszkańskiej, głośny kaznodzieja w katedrze kolońskiej i jego dzieło *Passio Domini Nostri Jesu Christi secundum 4 Evangelistas* (Kolonja 1557) oraz drugi franciszkanin Mikołaj Ferber, zwany od rodzinnej miejscowości Herborn (zm. w Tuluzie w 1535 r.), żarliwy obrońca katolickiej wiary przed atakami ze strony landgraфа Filipa Heskiego i Franciszka Lamberta z Avignonu ²², autor *In psalmum septuagesimum octavum enarratio lamentatoria pro miseranda populi christiani depopulatione instituta ac edita* oraz *Monas sacrosanctae Evangelicae doctrinae*, wydane w Kolonii 1529 r. Nie pominięto w księgozbiornie parafrazy psalmu 50 przez kardynała Stanisława Hozjusza, drukowanej w Krakowie w 1528 r. u Hieronima Vietora.

Widoczną pieczołowitością otoczył Schleupner *Panoplia evangelica sive de Verbo Dei Evangelico libri quinque* Wilhelma Lindanusa, wydaną w Kolonii 1560 r. u M. Cholinusa. Oprawa tej książki jest lepsza i cenniejsza (deska i skóra) z ornamentem figuralno-roślinnym, na przedniej okładce wyciśnięty jest superexlibris Schleupnera i tytuł *Panoplia Evangelica, Anno 1561*.

Dalej są wyjaśnienia trudniejszych miejsc w psalmach i ich alegorie Otomara Luscina (Nachtigall) w wydaniu z 1524 roku, znanego polihistora i człowieka wielkiej erudycji ²³. Nie dziwi nas, że w księgozbiornie naszym znajduje się postylla Mikołaja Liry z zapiską własnościową *Hic liber est mei Sebastiani Sleupneri Canonici Vratislaviensis 1558*, ponieważ dzieło to miało szerokie wzięcie w ówczesnym świecie egzegetycznym, Schleupner chwycił

²¹ H. Hurter, *Nomenclator litterarius*, Oeniponte 1906, t. II, s. 1492.

²² *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. III, s. 998.

²³ Hurter, op. cit., t. II, s. 1312.

działa, które sięgały wówczas po wieńce nowości, starał się z nimi zapoznawać, do czego zapalał go zresztą wartki jeszcze wtedy prąd humanizmu. Oto urodzony w Etaples w Pikardii około 1455 r. Jakub Faber Stapulensis, filozof, egzegeta i humanista († 1536), wykładający do roku 1517 w paryskiej Sorbonie, pełniący też później obowiązki wikariusza generalnego w Meaux, nie podzielał wprawdzie błędów Marcina Lutra, ale podkreślał za wiele autoritet Biblii bez odnoszenia się do wyjaśnienia Kościoła, skłaniał się do nowinek, propagował wewnętrzne odnowienie człowieka w oparciu o Pismo św., ale z Kościoła nie wystąpił²⁴. W księgozbiornie Schleupnera mamy jego komentarze do czterech ewangelii w wydaniu bazylejskim u Andrzeja Cratandera z 1523 r. Dzieło to otrzymał Schleupner od lekarza gdańskiego Jana Tryslera: *Volumen hoc mihi M. Sebastiano Sleupnero, Vir Clarissimus D. Doctor Joannes Tryslerus medicus urbis Gedanensis, in amoris erga me sui signum dedit Anno 1548 die 14 mensis Augusti.*

Schleupner nabył też komentarze św. Tomasza z Akwinu do listów św. Pawła, wydane w 1560 r. w Paryżu u Jana de Roigny. Nie pominął też irenika z czasów reformacji Jerzego Wiceliusa (*Quadragesimale Catholicum*, Moguncja 1546).

Dział więc egzegezy biblijnej przedstawiał się w księgozbiornie Schleupnera dość poważnie.

Następnie musimy rzucić baczniejsze spojrzenie na zachowane w księgozbiornie egzemplarze z dziedziny patrologii, której wiele pozycji wydano w okresie humanizmu, w czym też wielkie zasługi położył bezsprzecznie Erazm z Rotterdamu. Na czele tej grupy księgozbiornu stoi św. Ambroży ze swymi *Opera* (Bazylea 1555), o których Schleupner tak zaznaczył: *Haec opera s. Ambrosii omnia Anno 1566 in mense Nocembri ego Sebastianus Sleupnerus sacerdos theologus, canonicus et praepositus emi.* Dalej mamy św. Atanazego Wielkiego, *Opera in quatuor tomos distributa*, Bazylea 1556. Na egzemplarzu tegoż dzieła zapisał Schleupner *Hic sacer codex est Sebastiani Sleupneri humilis theologi, praepositi Sancti Crucis Vratislaviae, 1557.* Dalej wpada nam w oczy bazylejskie wydanie z roku 1543 u H. Frobeniusa. *In omnia D. Aurelii Augustini scripta indices duo*, na tym egzemplarzu podał Schleupner, że kupił to dzieło w 1554 r. za 15 talarów u introligatora Vatta. Na egzemplarzu Hexameronu św. Bazylego Wielkiego, wydanym w Rzymie 1515 r. u Jakuba Mazochiusa, Schleupner naszkicował swój znak ekslibrisu i napisał *Hic liber est Sebastiani Sleupneri theologi et canonici Vratislaviensis 1552.*

²⁴ *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. III, s. 929.

W dziale patrologii księgozbioru Schleupnera zachowało się najwięcej dzieł św. Jana Chryzostoma (osiem dzieł) i to przeważnie w tłumaczeniu z języka greckiego na łaciński przez Marcina Kromera, wydanych u Hieronima Vietora w Krakowie w 1541 i 1545 r. Należą tutaj następujące pozycje: *De divitiis et paupertate oratio*, *De anima*, *De humilitate*, *De adversa valetudine et medicis oratio*, *De avaritia oratio*, oraz wydane w Paryżu 1556 r. *Opera*. Ze szczególniejszą widocznie uwagą czytał Schleupner *De virginitate* napisane przez św. Jana Chryzostoma. Świadczą o tym dość liczne noty marginesowe. Porównując pismo zapisów proweniencyjnych i własnościowych oraz not marginesowych, da się stwierdzić wielkie podobieństwo. Egzemplarz *Operum volumen primum* św. Cypriana, wydane w Kolonii 1522 r., otrzymał Schleupner od doktora Jana Tryslera z Gdańska (*Mihi M. Sebastiano Sleupner, vir clarissimus Doctor Joannes Trysler, Gedanorum physicus, volumen hoc unc cum aliis in amoris erga me sui monumentum dedit Gedani 14 Augusti 1548*). Z innych autorów wymienimy jeszcze św. Cyryla i jego *Mystagogicae catecheses quinque ad eos qui sunt recens illuminati* (interprete: *Joannes Grodecio, cancelario Regni Poloniae*) wydane w Wiedniu 1560 r. w Cesarskim Kolegium Jezuitów, św. Grzegorza Wielkiego *Opera* (Bazylea 1564), św. Hieronima, *Omnium Operum* tomi I, II, Bazylea 1516 (z zapiską własnościową: *Sum magistri Sebastiani Sleupneri canonici Vratislaviensis 1548*), św. Izydora Sewilskiego, *De officiis ecclesiasticis libri duo*, Lipsk 1534, Laktancjusza, *Divinorum Institutionum Libri septem*, Kolonia 1544, Orygenesza, *Opera*, Bazylea 1545, Tertuliana, *Scripta*, Bazylea 1550.

Dość bogato przedstawiają się w księgozbiorze Schleupnera dzieła historyczne (ogółem 40 pozycji). Na czoło wybija się uzdolniony pisarz Paweł Jovius. Początkowo zasłynął on jako wybitny lekarz. Papież Hadrian VI obdarzył go godnością kanonika. Niebawem popadł jednak w niełaskę Pawła III. Papież Klemens VII mianował go w 1528 r. biskupem Nocerii w Italii. Nie pozostał jednak na tym stanowisku. Zrzekł się stolicy biskupiej. Umarł we Florencji w 1552 roku²⁵. Do głównych jego dzieł należą *Historiae sui Temporis* (1555 i n).

W dziale historycznym mamy również pewne polonika, jak Marcina Kromera, *Ad Regem, Proceres, Equitesque Polonos in Comitibus Varsaviensibus congregatos Epistola elegantissima. Ad-ditum Carmen mire eruditum ad eundem Regem Poloniae „Ecclesia catholica afflicta Sigismundo Secundo Augusto Regi Poloniae”* (autore *Eustachio a Knobelsdorff, custode et canonico Varmiensi*,

²⁵ Hurter, op. cit., t. II, s. 1526.

1557); Andrzeja Frycza Modrzewskiego, *Commentariorum de Republica emendanda libri quinque*, Bazylea 1554; Jakuba Przyłuskiego, *Statuta Regni Poloniae*, Kraków 1548; Benedykta Herbesta, *Synodica oratio*, którą wygłosił na synodzie odbytym przez biskupa poznańskiego Adama Konarskiego w 1554 r. Wydrukował ją Jan Cruciger w Nysie w 1564 r. znalazła się też tutaj Stanisława Orzechowskiego, *Chimera*, wydana w Kolonii 1563; oraz Klemensa Janickiego, *Epitalamii Serenissimo Regi Poloniae Domino Sigismundo Augusto* (Kraków 1543 u Hieronima Vietora).

Z silesiaków należy wymienić biskupa Baltazara z Promnicy, *Ad clerum de petitione sacrorum ordinum intimatio*, Nysa 1555²⁶.

Dość ubogo przedstawia się w księgozbiornie monasteriologia, licząca tylko dwie pozycje, mianowicie Jana Dytenberga występującego przeciw atakom Marcina Lutra, zwalczającego śluby zakonne. Dytenberg wydał w Kolonii w 1525 r. pracę pt. *Contra temerarium Martini Lutheri de votis monasticis iudicium libri duo*. Drugą pozycję stanowi dzieło Alana Copusa, piszącego między innymi dialogi przeciw życiu zakonnemu (Antwerpia 1566). Schleupner zaznaczył na okładce tegoż dzieła, że nabył je w wigilię św. Jana Chrzciciela 1567 r. w stanie jeszcze nieoprawionym u introlicatora Vatta.

Opis misji św. Franciszka Ksawerego i innych jezuitów podają *Epistolae Japonicae de multorum Gentium in variis Insulis ad Christi fidem per Societatis nominis Jesu thologos conversione, in quibus etiam mores, leges, locorumque situs, luculenter describuntur*, Lowanium 1569.

Z zakresu geografii jest w zbiorze Jana Leona Afrykańczyka, *De totius Africae descriptione libri IX*, Antwerpia 1556.

Teologia apologetyczna i kontrowersyjna liczy 28 pozycje, wśród których najczęściej powtarzają się tacy autorowie, jak wspomniany już Jan Cochlaeus oraz Fryderyk Staphylus (zm. w 1564 r. w Ingolstadzie). Koleje jego życia są dość ciekawe. Z błędnowierstwa przeszedł na katolicyzm, następnie został rektorem szkoły w Nysie, był inicjatorem drukarni nyskiej. Mając dość usłużne pióro, bronił nim wartości katolickiej wiary. Do ważniejszych jego dzieł w księgozbiornie Schleupnera należy: *Defensio pro trimembri theologia Martini Lutheri contra aedificatores Babylonicae turris* (Nysa 1560); *Synodus sanctorum Patrum antiquorum contra nova dogmata Andreae Osiandri* (Norymberga 1553). W tym ostatnim

²⁶ A. Sabisch, *Das Hirtenschreiben des Breslauer Bischofs Balthasar von Promnitz an den Klerus und die Weihe — Kandidaten von Jahre 1555, seine Veranlassung und seine Folgen*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, VIII (1950) 77—104.

dziele podaje on obronę tradycji jako źródła objawienia. Egzemplarz tego dzieła, zachowany w księgozbiornie, otrzymał Schleupner od samego autora, jak świadczy dedykacja autorska: *Reverendo viro Domino Sebastiano Schleupnero Fridericus Staphylus*.

Znalazł się też tutaj angielski apologeta katolicki Henryk Joliff († 1573), dalej występujący śmiało przeciw Lutrowi arcybiskup z Conza, Ambroży Lancelloto de Politi († 1553), znany z wykształcenia teolog soboru trydenckiego. Schleupner korzystał też z dzieł franciszkanina Jana Nasa (zm. 1590), który w młodości hołdował poglądom luterskim, ale pod wpływem lektury o naśladowaniu Chrystusa nawrócił się do Kościoła katolickiego, w 1557 r. przyjął święcenia kapłańskie, został kaznodzieją konwentu w Ingolsta-dzie, a następnie sufraganiem w Brixen, jako kaznodzieja ludowy zwalczał skutecznie luteranizm²⁷. Nie pominął również nasz bibliofil pracy Hiszpana Didacusa de Paiva de Andrada, który w czasie pobytu na soborze trydenckim napisał *Orthodoxarum explicatio-num libri decem* (Kolonia 1564), występując w nich głównie przeciw Marcinowi Chemnitzowi, jednemu z najwybitniejszych teologów luterskich.

Dogmatyka specjalna ma w księgozbiornie Schleupnera 18 dzieł. Na czoło wybija się znane dzieło kardynała Stanisława Hozjusza, które zjednało mu sławę w świecie naukowym, mianowicie *Confessio catholicae fidei christiana vel potius explicatio quaedam confessionis a Patribus factae in Synodo Provinciali, quae habita est Petricoviae Anno Domini 1551, mense Maio congregatis*, wydane w Moguncji 1557 r. przez Franciszka Behema za staraniem Jana Patruo, bibliopola poznańskiego. Na posiadanym przez siebie egzemplarzu tegoż dzieła napisał Schleupner: *Possidet Sebastianus Sleupnerus theologorum minimus Praepositus sanctae Crucis 1557*.

Pewne książki otrzymał Schleupner od swego wuja Mateusza Lamprechta, kanonika wrocławskiego, np. św. Bonawentury, *In tertium et quartum librum Sententiarum disputata* (Lyon 1515).

Niektóre książki w swym księgozbiornie zaliczył Schleupner do szczególniejszych klejnotów, np. dzieło Mikołaja Villagagno, *Ad articulos Calvinianae de sacramento Eucharistiae traditionis ab eius ministris in Francia Antarctida evulgatae responsiones* oraz Jana Garetiusa, *De vera praesentia Corporis Christi in Sacramento Eucharistiae, Classes. IX. contra sacramentariam pestem ex omnibus fere ecclesiasticis autoribus summo studio collectae* (Wenecja 1563), pisząc na nich dowody własnościowe *Sebastiani Sleupneri theologi et canonici atque praepositi Chara supellex 1564*.

²⁷ *Lexikon, für Theologie und Kirche*, t. III, s. 444.

Schleupner nie zaniedbał nabyć dzieła wybitnego uczestnika soboru trydenckiego, zasłużonego dogmatyka Piotra Soto pt. *Assertio catholicae fidei circa articulos confessionis nomine Illustrissimi Ducis Wirtenbergensis oblatae per Legatos eius Concilio Tridentino, XXIII. Januarii Anni 1552* (Kolonia 1555). Mamy też w zbiorze bibliotecznym Schleupnera Andrzeja Krzyckiego *De ratione et sacrificio Missae*, Kraków 1529; Marcina Kromera, *De falsa nostri temporis et vera Christi religione*, Dylinga 1559.

Jak już wspomniano, Schleupnera pociągały w twórczości literackiej więcej zamięrowania natury polemicznej, dlatego też widzimy w jego księgozbiornie mniej dzieł z zakresu teologii moralnej, mianowicie tylko dwie pozycje: anonimowe dzieło pt. *Collectio divinarum et humanarum consolationum vere aurea, qua christianus quilibet pie instruitur, quomodo afflictiones et aerumnas omnes vincere ac superare possit*, wydane w Antwerpii 1564 r. oraz dzieła prekursora jansenizmu Michała Baiusa, *De meritis operum libri duo; De prima hominis iustitia; Contra Calvinum tractatus*, Lowanium 1565 r.

Podobnie ubogo przedstawia się w zbiorze teologia pastoralna, mając również tylko dwie pozycje, mianowicie Jana Ulryka Surganta, Alzarczyka z pochodzenia, doktora prawa, profesora i proboszcza w Bazylei, walczącego o podniesienie moralności w społeczeństwie, który jest autorem dzieła wydanego w Strasburgu w 1520 r. pt. *Manuale Curatorum: praedicandi praebens modum tam latino, quam vulgari passim quoque gallico sermone practice illuminatum, cum certis allis ad curam animarum pertinentibus, omnibus curatis tam conducibilis quam salubris* oraz Jana Riviusa, *De officio pastoralis ministrorum Ecclesiae in pagis*, Bazylea 1549 r.

Zbiór dzieł homiletycznych nie jest zachwycający. Zachowało się z tego zakresu piętnaście dzieł. Są to przeważnie przemówienia żałobne, kazania pokutne, obyczajowe, homilie, ale bez doboru sławniejszych kaznodziei.

Słaby też jest zasób dzieł z liturgii, która liczy tu ich zaledwie siedem. Wśród znaczniejszych autorów tego działu należy wymienić Jana Leisentrita (zm. 1586 r.), który zasługuje na szczególniejszą wzmiankę. Leisentrit studiował w Ołomuńcu i Krakowie. Na dworze cesarskim we Wiedniu pełnił obowiązki wychowawcy synów szlacheckich. W chwili odpadnięcia od Kościoła katolickiego biskupa miśnieńskiego, Jana IX von Haugwitz, Leisentrit będący dziekanem budziszyńskim, został *vicarius in spiritualibus* w Łużyczach, broniąc gorliwie praw katolików przed naporem ze strony protestantów. Później złagodniał on nieco w swym obronnym zapale i nawet godził się na dopuszczenie języka niemieckiego w sza-

farstwie sakramentów świętych. Gorliwsi katolicy krytykowali te jego ustępstwa. Leisentrit broniąc się, uzasadniał swoje kroki zaistniałym stanem rzeczy w Łużycach, iż używano tu luterskiej formuły chrztu. Ustępstwami swymi chciał, jak twierdził, bronić substancji katolickich ceremonii chrztu św.²⁸ Bogatą swą bibliotekę zapisał kolegiacie św. Piotra w Budziszynie. W księgozbiorne Schleupnera mamy dziełko pióra Leisentrita pt. *Libellus practionum ex Sacra Scriptura et probatis catholicae ecclesiae doctorum scriptis congestarum*, Budziszyn 1560 r. Nie zaszkodzi też wspomnieć o zachowanym w zbiorze z zakresu liturgiki egzemplarzu *Breviarum secundum ritum insignis Ecclesiae Cracoviensis* (Kraków 1538) oraz Piotra Soto, *Preces speciales pro salute populi Christiani*, Dylinga 1558.

Z działu prawa kanonicznego zachowało się piętnaście dzieł. Rozpoczynają go *Artis Notariatus sive tabellionum libri duo*, Kolonia 1563. Egzemplarz tego dzieła oprawiony w 1564 r. ma wyciśnięty specjalny superekslibris Schleupnera. Następnie należą tu prace kanonistyczne Jerzego Wiceliusa, Piotra Soto, Marcina Kromera, zwłaszcza jego *Orechovius sive de coniugio et coelibatu sacerdotum commentatio*, Kolonia 1564 r. gorliwego pasterza Damazego Lindanusa, Pawła Amnicoli, Piotra Rebuffa, Jana Bernarda Diaza de Lugo (członka soboru trydenckiego), Jana Cervusa (Jelonka) Tuchodolskiego. Na egzemplarzu dzieła Piotra Soto napisał *Sebastianus Sleupnerus D. C. Can. Vratisl. hunc librum iuste possidet, 1558*.

Zainteresowania katechetyczne Schleupnera nie odzwierciedlały się specjalną kolekcją dzieł z tej niezmiernie ważnej dziedziny w pracy duszpasterskiej, ponieważ w całym księgozbiorne zachowały się zaledwie trzy pozycje z tego zakresu. Występuje tutaj praca biskupa wiedeńskiego Fryderyka Nausea, starającego się gorliwie o podniesienie życia moralnego w diecezji, nosząca tytuł *In catholicum catechismum libri quinque*, Antwerpia 1557 r. W nocie własnościowej podał na tym egzemplarzu Schleupner, że jest on jego *Chara supellex*. Znalazł się też katechizm rzymski wydany z polecenia soboru trydenckiego w 1566 r. Bibliofil nasz nabył również dzieło Marcina Kromera, pt. *Catecheses sive Institutiones duodecim de septem sacramentis et Sacrificio Missae et de funebribus Exequiis*, Kolonia 1571 r.

Księgozbiór Schleupnera świadczy, że zdradzał on pewne zamiłowania kultury humanistycznej, nawiązującej do skarbnicy klasycznej. Mamy więc tu dzieła z zakresu nauki języka greckiego, mianowicie *Collectanea sacrosancta graece discere cupientibus non*

²⁸ Hurter, op. cit., t. III, s. 360.

aspernanda (Strasburg 1515), Teodora Gazy, *Grammaticae institutionis liber primus, sic translatus per Erasmus Roterodamum, Isagoges Biblion, Cottidiani colloquii graece et latine liber* (Bazy-lea 1516), Jana Stobaeusa, *Sententiae ex thesauris Graecorum* (1559). Znalazł tu gościnę znany grecesta w Krakowie Jerzy Liban z Legnicy przez swe dzieło dedykowane Stanisławowi Hozjuszowi *Carmina Sibillae*, wydane w Krakowie w 1530 r.

Z literatury rzymskiej posiadamy Terencjusza *Comediae iuxta Erasmi recognitionem et Joannis Rivii, Castigationes* z dedykacją Erazma poświęconą Bonerom. W uwadze własnościowej Schleupner podkreślił, że jest to jego *charissima supellex* (1538) oraz, że *das Buch ist gekaufft worden umb 8 gr weisse zu Bressle Anno Domini 1538*. Na tym egzemplarzu naszkicowany jest ręcznie ekslibris Schleupnera:

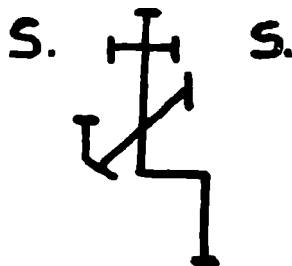
Wpadają też w oczy w księgozbiornie wydane w Bazylei 1539 r. Wergiliusza *Georgicorum libri quatuor commentariis doctissimis illustrati per Jodocum Willichium virum Graece et Latine linguae peritissimum cum indice locupletissimo et de Rusticis rebus et Geographicis*. Przy dziełach Marka Tulliusza Cyclerona *Officiorum libri III* oraz *Liber de senectute* (1539), *De oratore Dialogi III*, *De perfecto oratore* (1543) zaznaczono, że należą one do Schleupnera jako *chara suppellex*. Znajdujemy też w zbiorze główny podręcznik łaciny humanistycznej napisany przez Wawrzyńca Valle, *Elegantiarum libri* (1554).

Z retoryki wybijają się Filipa Melanchtona, *De Rhetorica libri tres* (Bazy-lea 1519).

Wiedzę medyczną reprezentuje głównie Walter Ryff, lekarz sztrasburski, a nauki przyrodnicze Hieronim Cardanus z Mediolanu.

Z dzieł filozoficznych wymienimy przede wszystkim św. Alberta Wielkiego, Arystotelesa (*Oeconomicarum*) *libri Graecis et Latinis annotationibus suis locis illustrati*, Kraków 1537.

Wśród dzieł poetyckich wybija się Piotr Rojzjusz, jeden z najpopularniejszych poetów łacińskich w Polsce przez swój *Chiliastichon*, wydany w Krakowie 1557, w którym wskazuje legatowi papieskiemu w Polsce Alojzemu Lippimano na różne zadania religijne do wykonania. Dalej kroczy kanonik warmiński Eustachy Knobelsdorf²⁹ ze swym żalobnym wierszem po śmierci Zygmun-

²⁹ Fr. Buchholz, *Die Lehr- und Wanderjahre des ermländischen Domkustos Eustachius von Knobelsdorff*, Braunsberg 1925.

ta I Starego pt. *Divi Poloniae Regis etc. Sigismundi Primi Epicedion*, Kraków 1548.

Poważne miejsce zajął w księgozbiorze Erazm z Rotterdamu. Tyleż o treściowej zawartości księgozbioru Schleupnera.

Pod względem zewnętrznego wyposażenia książki Schleupnera są na ogół oprawiane ówczesnym sposobem w deskę i skórę, niektóre egzemplarze mają ornamentację figuralną czy też roślinną.

Na niektórych, zwłaszcza ważniejszych, egzemplarzach mamy podane supereklibrisy w dwojakiej formie. Jedne z nich mają tłoczony herb Schleupnera z odpowiednim ornamentem i literami S. S. (*Sebastianus Sleupnerus*), inne są bez wymienionych liter. Na niektórych znowu egzemplarzach Schleupner kreślił ręcznie swój eklibris z literami S. S.

Jeśli idzie teraz o środki wydawnicze, z których płynęły książki do zbioru Schleupnera, to największa ich ilość opuściła prasę drukarską w Bazylei, bo aż 41 druków, od takich drukarzy jak Mikołaj Brylinger, Jakub Pfoetzen, Jan Gorinus, Jan Frobenius, Michał Isingrinus, Jan Oporinus, Bartłomiej Westhemer, Mikołaj Bryling, Andrzej Cratander, Robert Winter. Na drugim miejscu idzie Kolonia z 35 drukami od Materna Cholinusa, Jana Crymnicusa, Eucheriusza Cervicorniusa, Jana Sotera, Piotra Quentela, Gotfryda Hittorpa, Jana Novesianusa, Arnolda Birkmana.

Na trzecim miejscu mamy Kraków z 34 drukami od następujących drukarzy: Łazarz Andreae, Hieronim Scharffenberg, Flawian Ungler, Hieronim Vietor. Jak z tego widać, ówczesny Kraków zdołał zdobyć poważne miejsce w księgozbiorze śląskiego bibliofila duchownego. Zapewne studia jego na uniwersytecie krakowskim zdołały zadzierzgnąć te nici sympatii.

Na czwartym miejscu kroczy Lipsk z 16 drukami, na piątym Strasburg z 12, na szóstym Antwerpia i Dylinga po 9, na siódmym Wenecja, Wiedeń, Moguncja po 8, na ósmym Norymberga, Lyon, Paryż po 6, na dziewiątym Wittenberga 5, na dziesiątym Drezno, Nysa, Rzym po 4 druki, na jedenastym Budziszyn, Lowanium po 3, na dwunastym Ingolstadt, Frankfurt, Praga, Fryburg Bryzgowski po 2 druki, na trzynastym Stuttgart, Litomierzycy, Salzburg, Wrocław, Tübingen, Konstancja, Avignon, po jednym druku.

Wyciągając teraz wnioski natury ogólniejszej, przychodzimy do następujących punktów:

a) w księgozbiorze Schleupnera uwidacznia się dość poważnie wpływ krakowskiego środowiska wydawniczego, a przez to również polskiej kultury.

b) Schleupner nie zasklepiał się, ale starał się trzymać rękę na pulsie ówczesnych nowości nie tylko teologicznych, ale do pewnego stopnia nauk świeckich, zwłaszcza związanych z humanizmem.

c) Schleupner nie może uchodzić za wielkiego bibliofila na Śląsku XVI wieku, ale i przez ten księgozbiór zapisał się dobrze w kulturze książki naszej przeszłości.